

Ramin Əliyev
Gəncə Dövlət Universitetinin
Tarix-Coğrafiya fakültəsinin
“Sosial fənlər” kafedrasının müəllimi
(raminlev@gmail.com).

BEYNƏLXALQ HÜQUQDA TƏCAVÜZ ANLAYIŞININ ƏHƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: təcavüz, təcavüzün anlayışı, beynəlxalq hüquq, beynəlxalq cinayət, sülh və təhlükəsizlik, BMT, BMT Təhlükəsizlik Şurası, fərdi özünümüdafiə, kollektiv özünümüdafiə

Dünyada ərazi və resursların məhdudluğu şəraitində baş verən münaqişə və müharibələrin meydana gətirdiyi təhdidlər getdikcə daha da şiddətlənməkdə və daha ciddi nəticələr meydana gətirməkdədir. XXI əsrin global problemlərinin də ağırlaşdırdığı belə bir vəziyyət beynəlxalq hüquqa və onun təklif etdiyi həll yollarına bir daha ciddi nəzər salmağı şərtləndirir. Bu məqalə də, sözügedən təhdidlərə münasibətdə hüquqi həll yollarına işıq tutmaq məqsədini daşıyır. Məqalənin giriş hissəsində ədəbi sülh, təcavüzlərin və müharibələrin qarşısının alınması məqsədilə tarixən irəli sürülmüş təşəbbüslərə qısa nəzər salınır və təcavüzün anlayışının verilməsinin əhəmiyyətinə diqqət yetirilir. Məqalənin 1-ci hissəsində II Dünya Müharibəsinə qədər belə bir anlayışın verilməsinə yönəlmiş səylər araşdırılır. 2-ci hissədə isə, təcavüzün BMT çərçivəsində verilmiş 1974-cü il tarixli anlayışının ən mühüm cəhətləri araşdırılır. Sonda, əgər beynəlxalq hüquq çərçivəsində zəruri tədbirlər görülməzsə, bəşəriyyəti gözləyən təhlükələr haqqında qısa məlumat verilir.

Giriş

Əbədi sülh bəşəriyyətin çoxdankı arzusudur. Hətta qədim dövrlərdə belə sülh və təhlükəsizliyin qorunması üçün hansısa bir qurumun yaradılması ideyaları yox deyildi. Belə bir qurum ona üzv dövlətlərin silahlı qüvvələrini birləşdirməklə təcavüzkar qüvvələrə qarşı mübarizəni təşkil etməli idi. Və bu sülh və təhlükəsizliyin təmininin ən yaxşı mexanizmi kimi görünürdü. Ancaq təbiidir ki, zamanın və şəraitin tələblərinə uyğun olaraq, sülhü qoruma məramını əks etdirən bu ideyalar XX əsrdə öz əksini, olsa-olsa, bir sıra mütəfəkkir və elm adamlarının layihələrində tapmışdır. Belə alimlərə misal olaraq Poderbradı, Henrixi, Komarov və başqalarını göstərmək olar.

XX əsrdə isə, bütün bəşəriyyət yenilənmiş, köklü dəyişikliklərə məruz qalmış vəziyyətin məntiqi nəticəsi olaraq, təcavüz aktlarının, müharibələrin bütövlükdə Yer kürəsi üçün son dərəcədə təhlükəli olduğunu böyük ölçüdə anladı və bu sahədə irəliyə doğru progressiv addımlar atdı. Xüsusilə də, Millətlər Cəmiyyətinin Nizamnaməsinin 10-cu maddəsi də təcavüzün qarşısının alınması və kollektiv təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsi məqsədini daşıyan müddəaları nəzərdə tuturdu.

Müasir beynəlxalq hüquq isə, təcavüzün qarşısının alınmasına güc tətbiqinin, fərdi özünümüdafiə və kollektiv təhlükəsizlik tədbirləri istisna olmaqla, tamamilə qadağanı yolu ilə nail olmağa çalışmışdır. Beləliklə, dövlətlərə, eləcə də öz müqəddəratını təyin etmə hüququ olan xalqlara qarşı güc tətbiqi tamamilə qadağandır [2, s. 57].

Beləliklə, XX əsrin beynəlxalq hüquq sisteminin beynəlxalq münasibətlərdə güc tətbiqinə imkan verən normalardan xilas olma cəhdləri bəşəriyyətin mövcud ağır və son dərəcədə təhlükəli vəziyyətlərdən xilas istiqamətində atılmış mütərəqqi addımlar kimi qiymətləndirilməlidir. Çünki bəşəriyyətin tarixi inkişafının XX əsrdə olan mərhələlərində təcavüz obyektiv reallıqdan doğan normal hal kimi qavranılırdı. Q. İ. Tunkinin də göstərdiyi kimi, “Təcavüz anlayışının özü köhnə beynəlxalq hüquqa yad idi” [20, s. 9]. Eləcə də, Donskoy D. müəyyən mənada haqlı olaraq, təcavüz termininin indiki, müasir dövrdə bizim başa düşdüyümüz mənanı kəsb etdiyini yazır [10, s. 21]. Xüsusilə də, dünyada bir-birinə antaqonist iki dövlətlər qrupunun bərqərar olunmasından sonra həmin iki əks qütblər aralarındakı konfrontasiyanın dünyanı məhvə apara biləcəyini dərk edərək bir-birilərinə münasibətdə qarşılıqlı güzəştlərə getməklə təcavüzü tamamilə qanundan kənar elan etdilər və təcavüz fərdi cinayət məsuliyyətinə səbəb olan, sülh və bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə yönəlmiş cinayət elan edildi [4, s. 597].

II Dünya Müharibəsindən az sonra bəşəriyyət məhz sözügedən ikiqütblülük problemi ilə üz-üzə qaldı və bu yeni tip antaqonizm dünyaya son dərəcədə mənfi təsir göstərməyə başladı. Beynəlxalq hüquq belə, hər iki qütb tərəfindən güc tətbiqi və ona bəraət qazandırılması vasitəsinə çevrildi.

Belə bir durum, ideoloji səviyyədə qarşıdurma hətta beynəlxalq hüquq ədəbiyyatına belə sirayət etmişdir. Hər iki düşərgəyə aid ən nüfuzlu mütəxəssis və alimlər, tədqiqatçılar təcavüz aktlarının qanundan kənar elan edilməsində mənsub olduqları düşərgənin rolunu dönə-dönə vurğulamağa, hətta bəzən bu rolu həddindən artıq şişirtməyə çalışırlar. Məsələn, keçmiş SSRİ beynəlxalq hüquq ədəbiyyatı təcavüzün qadağan olunmasında oktyabr çevirilişinin rolunu dönə-dönə vurğulayır [19, s. 12]. Bunun əksinə olaraq, Qərb beynəlxalq hüquq doktrinası keçmiş sovet blokunun beynəlxalq hüququ bir çox sahələrdə tamamilə neytrallaşdırdığını, onun effektivliyini son dərəcədə azaltdığını iddia edir. Mişel Laskoma görə, “Kommunist blokunun dağılması beynəlxalq hüquqa yeni bir imkan verdi ki, o öz dominant mövqeyini əldə etsin” [8, s. 9-10].

1. II Dünya müharibəsinə qədər təcavüzün anlayışının verilməsinə yönəlmiş cəhdlər

Köhnə beynəlxalq hüquqa əsasən jus ad bellum dövlət suverenliyinin ən mühüm tərkib üsürlərindən biri hesab olunurdu. Lakin H. Qrotsinin də göstərdiyi kimi, “Əgər müharibələr qaçılmaz olsa belə, onlar sülh naminə aparılırdı” [9, s. 730]. Həmçinin, onu da vurğulamaq lazımdır ki, köhnə beynəlxalq hüquqda da işğalçı və ədalətsiz müharibələrlə müdafiə xarakterli və ədalətli müharibələr arasında fərq qoyulurdu [9, s. 730]. XX əsrin beynəlxalq hüququnun əsas fərqi ondan ibarət idi ki, o, müharibələri qadağan etmişdi.

Beləliklə, “jus ad bellum”u, başqa sözlə, müharibə hüququnu məhdudlaşdırmaq istiqamətində ilk addımlar 1899-cu və 1907-ci illərdə keçirilmiş Haaqa konfranslarında qəbul edilən konvensiyalarla atılmış oldu. Hələ 1864-cü ildə “Quru müharibələri zamanı yaralı və xəstə əsgərlərin vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılması haqqında” Konvensiya qəbul olunmuşdu. 1899-cu ildə Haaqa sülh konfransında dəniz müharibəsi qurbanlarına şamil edilən konvensiya qəbul edildi. 1907-ci il Haaqa konfransları ilə “Haaqa Hüququ” və yaxud “müharibə hüququ” formalaşmış oldu.

“Haaqa Hüququ” hərbi əməliyyatların həyata keçirilməsi zamanı düşməyə zərər yetirmə üzrə üsul və vasitələrin seçimini məhdudlaşdırır [11, s. 7]. 1949-cu ildə isə, dörd Cenevrə konvensiyası, 1977-ci ildə isə, həmin konvensiyalara əlavə iki protokol qəbul olundu ki, bununla da “Cenevrə Hüququ” formalaşmış oldu. Bu hüquq isə, “Haaqa Hüququ”ndan fərqli olaraq, “sıradan çıxmış hərbcilərin və döyüş əməliyyatlarında iştirak etməyən şəxslərin maraqlarını qoruyur” [11, s. 6-7].

Qeyd edək ki, Beynəlxalq Humanitar Hüququn ən əsas prinsipi, müvafiq ədəbiyyatda göstəriləndiyi kimi, ondan ibarətdir ki, “İstənilən silahlı münaqişə zamanı münaqişədə olan tərəflərin müharibənin aparılma üsul və vasitələrini seçmə imkanları qeyri-məhdud deyildir” [12, s. 8]. Bu isə, o deməkdir ki, dövlət suverenliyinə nə qədər böyük əhəmiyyət verilsə də, silahlı münaqişələr zamanı bu suverenlikdən sui-istifadə etmək olmaz.

Bəzən belə bir təsəvvür yaranır ki, bir halda ki, beynəlxalq hüquqda müharibələrin aparılma qaydaları və üsulları məhdudlaşdırılır, başqa sözlə, hüquq özü müharibənin aparılmasını tənzimləyir, o zaman müharibənin və yaxud güc tətbiqinin qadağanı prinsipinin aqibəti necə olur? Sonuncu belə bir şəraitdə, sadəcə olaraq, ölü bir normaya çevrilmirmi?

Nəzərə almaq lazımdır ki, beynəlxalq münasibətlər o qədər mürəkkəbdir ki, hazırda heç bir mexanizm müharibəni tamamilə və qətiyyətlə qadağan edə bilməz. Hans-Peter Qasser haqlı olaraq yazır ki, “Beynəlxalq Humanitar Hüququn yalnız müharibənin başlanması ilə iş düşməsi faktı heç də müharibənin qadağan edilməsi barədəki ümumi prinsipi şübhə altına almaq demək deyildir” [1, s. 15]. Yəni ki, müharibə nəzəri cəhətdən artıq qadağan olunmuş və cəzalandırılmalı bir əməl hesab edilir. Ancaq real həyatda işğal faktı istənilən an baş verə bilər və müəyyən mənfur niyyətlərini həyata keçirmək arzusunda olan dövlətlər istənilən an digər dövlətlərə təcavüz edə bilərlər. Məhz buna görə də, söyləmək mümkündür ki, beynəlxalq humanitar hüquq normaları beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərindən biri olan güc tətbiq etməmə prinsipi pozulduqda fəaliyyətə başlayır.

Müasir dövrdə beynəlxalq hüququn əsas xarakterik cəhətlərindən biri də, böyük-kiçikliyədən, gücündən, iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq, bütün dövlətlərin bərabər hüquqlara malik olmasıdır. Pyer-Mari Dupui göstərir ki, “Uzun müddət ərzində beynəlxalq hüququn tətbiqi müstəsna subyektlər olan bir neçə dövlətin əlində cəmləşmişdi” [6, s. 411]. Müasir dövrdə isə, dövlətlərin suveren bərabərliyi prinsipi artıq jus cogens xarakterli normalardan biridir. 24 oktyabr 1970-ci il tarixində qəbul olunmuş “Beynəlxalq hüququn prinsipləri haqqında” Bəyənnaməyə əsasən, sözügedən prinsipin tərkibinə aşağıdakı elementlər daxildir:

- a) dövlətlərin hüquqi cəhətdən bərabərliyi;
- b) bütün dövlətlərin bərabər hüquqlardan istifadə etmələri;
- c) dövlətin digər dövlətlərin hüquq subyektliyinə hörmətlə yanaşması;
- d) dövlətlərin ərazi bütövlüyünün və siyasi müstəqilliyinin toxunulmazlığı və s [5].

Təbii ki, təcavüz aktı yuxarıda sadalananların, eləcə də, beynəlxalq hüququn bütün digər prinsiplərinin üstündən xətt çəkmək deməkdir. Məhz bu göstərilənləri, təcavüzün ən ağır cinayət olmasını nəzərə alan dövlətlər onun qadağan olunması istiqamətində real addımları XX əsrdən başlayaraq atmağa başladılar.

Beynəlxalq hüququn bütün sözügedən prinsiplərinin təsbiti, habelə beynəlxalq münasibətlərdə güc tətbiqinin qadağanı obyektiv zərurətdən doğurdu və hər bir xalqın, hər bir dövlətin bu mütərəqqi işdə öz payı, özünəməxsus dərəcədə rolu mövcud olmuşdur.

Belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, beynəlxalq hüquq ədəbiyyatında da göstəriləni kimi, beynəlxalq münasibətlərdə və beynəlxalq hüquqda təcavüzün qadağanı birdən-birə baş verməmişdir [19, s. 12]. Əksinə, problem öz həllini tədricən tapmışdır.

1899-1907-ci illərdə qəbul olunmuş beynəlxalq hüquqi sənərlərdən sonra Millətlər Cəmiyyəti çərçivəsində bir sıra hüquqi sənədlər hazırlanmışdı. Məsələn, 1923-cü il tarixli “Qarşılıqlı yardım haqqında” Müqavilə Layihəsini, 1924-cü il tarixli “Beynəlxalq münaqişələrin dinc həlli haqqında” Cenevrə Protokolunu (bu sənəd qüvvəyə minməmişdir), 1927-ci il tarixli “Təcavüzkar müharibə haqqında” Bəyannaməni həmin sənədlərə aid etmək olar. Lakin bütün sadalanan sənədlər güc tətbiqini pisləsə də, o vaxtkı şərait üzündən heç bir real hüquqi qüvvəyə malik olmadılar. Bununla belə, təcavüzün tamamilə qadağanı işində onların da müəyyən rolu danılmazdır.

1928-ci ilin avqustunda Paris şəhərində “Brian-Kelloq Paktı” imzalandı. Məhz bu sənədin beynəlxalq münasibətlərdə güc tətbiqinin qadağan olunması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb etməsi beynəlxalq hüquq ədəbiyyatında da vurğulanır [10, s. 27]. Pakтын tam adı “Milli siyasətin aləti kimi beynəlxalq münasibətlərdə müharibədən imtina edilməsi haqqında Müqavilə” şəklindədir. Pakтын I maddəsində dövlətlərin, daha doğrusu, “Yüksək Razılığa Gələn Tərəflərin beynəlxalq mübahisələrin həlli məqsədilə müharibəyə əl atılmasını pislədiyi və öz qarşılıqlı əlaqələrində milli siyasətin aləti kimi müharibəyə əl atmaqdan imtina etmələri” vurğulanır [15, s. 669]. Pakтын III maddəsinə əsasən, “Yüksək Razılığa Gələn Tərəflər xarakter və növündən asılı olmayaraq, öz aralarında yarana biləcək bütün mübahisə və yaxud münaqişələri yalnız və yalnız həmişə dinc vasitələrlə həll etməlidirlər” [15, s. 669].

Bir daha vurğulamaq istərdim ki, təcavüzün qadağan olunması sahəsində II Dünya Müharibəsinə qədər qəbul olunmuş sənədlərdən ən önəmlisi, demək olar ki, “Brian-Kelloq Paktı” olmuşdur. Sözügedən dövrədək qəbul olunmuş, təcavüzün qadağanını nəzərdə tutan beynəlxalq hüquqi sənədlər II Dünya Müharibəsi səbəbindən uzun müddət səmərəsiz qalsa da, onların əksəriyyəti müharibədən sonra nasistlərin törətdikləri ağılasığmaz dəhşətli cinayətlərə görə təqsirkarların cəzalandırılması işində çox mühüm rol oynadı.

Beləliklə, söyləyənlərdən aşağıdakı nəticələri çıxarmaq mümkündür:

Birincisi, təcavüz ən ağır cinayət olduğundan onun anlayışının verilməsi həmin cinayətə görə məsuliyyət və cəzalandırma məsələlərinin həlli üçün əlverişli şərait yaradır.

İkincisi, II Dünya Müharibəsinə qədər təcavüzün anlayışının verilməsi üçün qəbul edilən sənədlər çox az effektivliyi ilə xarakterizə olunur. Belə ki, həmin sənədlər ya ümumiyyətlə qüvvəyə minməmiş, ya da minsə də, əməl olunmayan sənədlərdir.

Üçüncüsü, II Dünya Müharibəsində qəbul olunan sənədlər sonralar təcavüzün anlayışının verilməsi üçün münbit zəmin formalaşdırdı.

Dördüncüsü və ən nəhayət, sözügedən mərhələ təcavüzün anlayışının verilməsinin ilk mərhələsi kimi qiymətləndirilə bilər. Yəni, XX əsrdə I Dünya Müharibəsindən sonra müəyyən nəticə çıxaran bəşəriyyət təcavüzkar müharibənin və ümumiyyətlə beynəlxalq münasibətlərdə güc tətbiqinin qadağan edilməsinə səy göstərirdi. Təəssüflər olsun ki, bu son dərəcədə mütərəqqi niyyət birinci cəhddən baş tutmadı, gerçəkləşdirilə bilinmədi ki, bu da mövcud tarixi şəraitlə bağlı idi.

Hadisə və proseslər, təbii ki, bu cür davam edə bilməzdi. Sadəcə müəyyən zaman və çıxarılması acı dərslər tələb olunurdu ki, təcavüz tamamilə beynəlxalq cəmiyyət həyatından hüquqi şəkildə kənarlaşdırılsın, qanundan kənar elan edilsin. Luis Henkin çox düzgün olaraq göstərir ki, “Millətlər

arasındakı münasibətlərdə sivilisasiyanın proqresi gücdən diplomatiyaya, diplomatiyadan isə, hüquqa keçid kimi başa düşülə bilər” [3, s. 1].

Sözügədən birinci mərhələdə uğursuzluğa düşər olan bütün bəşəriyyət “Olum, ya ölüm!” seçimi qarşısında təcavüzün qadağan olunmasının ikinci mərhələsinə yalnız II Dünya Müharibəsindən sonra qədəm qoya bildi. Bu mərhələ də, ağır və gərgin diplomatik mübarizələr şəraitində keçmişdir. Ümumiyyətlə, II Dünya Müharibəsindən sonrakı dövr, müəyyən istisnalarla, insanlıq tarixinin keyfiyyətcə yeni, mütərəqqi bir epoxası kimi qiymətləndirilə bilər.

2. Təcavüzün anlayışı

Beləliklə də, artıq məlumdur ki, təcavüzün hamılıqla qəbul olunmuş anlayışı 1974-cü ildə beynəlxalq miqyasda razılaşdırılmışdır. Həmin tarixdən əvvəl də beynəlxalq münasibətlərdə təcavüzün qarşısının alınması məqsədini güdən bir sıra digər beynəlxalq hüquqi sənədlər qəbul olunmuşdu (məsələn, “Brian-Kelloq Paktı”).

Bütün ideoloji, antaqonist ziddiyyətlərə, siyasi-iqtisadi və s. maraq və mənafe toqquşmalarına baxmayaraq, artıq qeyd etdiyimiz kimi, beynəlxalq birlik təcavüzün beynəlxalq cinayət hesab olunması barədə ümumi razılığa gələ bilmişdir. Belə olan halda, təcavüzün anlayışı son dərəcədə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ən sadəsi ona görə ki, belə bir anlayış olmadan təcavüzün nə demək olduğunu müəyyən etmək, təcavüzkar dövlətləri müəyyənləşdirmək və onları beynəlxalq-hüquqi məsuliyyətə cəlb etmək, cəzalandırmaq mümkün deyildir. Başqa sözlə, təcavüzün anlayışının müəyyənləşdirilməsi sülh uğrunda mübarizə işində son dərəcədə əhəmiyyətli bir silahdır. Çünki “*Nullum Crimen Sine Lege*” (Qanunda nəzərdə tutulmayan əməl cinayət deyildir), “*Nulla Poena Sine Lege*” (Qanunda nəzərdə tutulmayan cəza tətbiq edilə bilməz) kimi prinsiplər hüququn ən fundamental və əhəmiyyətli formulalarıdır.

Hətta Nyürenberq Tribunalında nasistlərin müdafiəçiləri iddia edirdilər ki, onların törətdikləri nə təcavüz, nə də bəşəriyyət əleyhinə digər cinayətlər heç biri beynəlxalq hüquqi sənədlərlə qadağan edilməmişdi. Halbuki, təcavüz, yumşaq şəkildə də olsa, hələ 1924-cü il Cenevrə Protokolu, 1928-ci il “Brian-Kelloq Paktı” ilə qadağan olunmuşdu. Eləcə də, bəşəriyyət əleyhinə cinayətlər 1907-ci il tarixli IV Haaqa və 1929-cu il tarixli Cenevrə konvensiyalarında qadağan olunmuşdu. Sadəcə olaraq, həm təcavüzün, həm də sözügedən digər beynəlxalq cinayətlərin qəti qadağanı II Dünya Müharibəsindən sonra həyata keçirildi. Lukaşuk İ. İ. haqlı olaraq göstərir ki, “Əsas beynəlxalq cinayət tərkibləri II Dünya Müharibəsindən sonra təsis edilən beynəlxalq hərbi tribunalların nizamnamələri ilə müəyyən olunmuşdur. Onların hərtərəfli əhəmiyyəti BMT Baş Assambleyasının 1946-cı və 1947-ci illərdə qəbul olunmuş xüsusi qətnamələrində də təsdiqlənir” [13, s. 240].

Təcavüzün anlayışının əhəmiyyəti şübhəsizdir. Təbii ki, məhz belə bir anlayışın köməyi ilə silahlı münaqişələr meydana çıxdığı zaman bu münaqişələrdə günahkar tərəf, yəni təcavüzkar müəyyən edilir. Əgər belə bir anlayış mövcud deyildisə:

1) təcavüzkar sərbəst surətdə öz niyyətlərini həyata keçirir və sonra isə, məsuliyyətdən asanlıqla yayınır;

2) təcavüz qurbanı olan dövlət beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən müdafiə olunmaq hüququ əldə edir;

3) belə bir anlayış yoxdursa, təcavüz baş verdikdən sonra onun qarşısının alınması çətin olur.

Çünki hansı əməllərin təcavüz cinayətinin tərkibini formalaşdırması, kimlərin təcavüzkar olması kimi məsələlər qeyri-müəyyən olaraq qalır.

Bu isə, şübhəsiz ki, Nyürenberq Tribunalının qərarlarında da göstərildiyi kimi, “Yalnız qeyri-hüquqi və cinayət əməli deyil, ən ağır beynəlxalq cinayət olan” [16, s. 591] təcavüzə qarşı mübarizədə böyük çətinliklər törədə bilər. Və bu cür böyük məsuliyyəti və mühümlük dərəcəsini dərk edən dövlətlər 8 avqust 1945-ci ildə qəbul olunmuş Beynəlxalq Hərbi Tribunalın Nizamnaməsinin 6-cı maddəsində Tribunalın yurisdiksiyası altına düşən cinayətlərə, a) təcavüzü, b) müharibə cinayətlərini və s. hərbi cinayətləri, habelə bəşəriyyət əleyhinə cinayətləri aid etmişlər [15, s. 828].

Bir məsələni xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, təcavüzə, onun qarşısının alınmasına bu cür böyük əhəmiyyət verilməsi yalnız deklarativ xarakter daşmır. Beynəlxalq hüquq ədəbiyyatında haqlı olaraq göstərilir ki, “Silahlı təcavüzün və təcavüzkar müharibənin ən ağır beynəlxalq cinayət kimi təsvif edilməsi, yalnız hər cür silahlı təcavüzün sülh işi üçün xüsusi təhlükəli nəticələr törətməsini

qeyd etmək deyil, həm də bu təcavüzü həyata keçirən dövlətlərin eyni dərəcədə ağır məsuliyyətini vurğulamaq məqsədi daşıyır” [14, s. 121].

Məhz buna görə də, fərdlərin belə cinayətlərin törədilməsində təqsiri və iştirakı varsa, onların cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi və cəzalandırılması beynəlxalq hüquqda birbaşa nəzərdə tutulur. Bu məsələ çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Çünki çox vaxt təcavüzün planlaşdırılmasında və həyata keçirilməsində birbaşa iştirak edən vəzifəli şəxslər bir kənar qalır, onların əməllərinə görə məsuliyyəti sadəcə xalq daşımaları olur. Y.A. Reşetov bu məsələ ilə əlaqədar haqlı olaraq göstərir ki, “Nyürenberq Tribunalı öz qərarı ilə dövlət aktı doktrinasını kateqorik şəkildə rədd etdi, hansı ki, sözügedən doktrinaya görə dövlət orqanları tərəfindən törədilən əməllər yalnız dövlətin cinayəti kimi inkriminə edilir və həmin əməllərin törədilməsində icraçı şəxslərin təqsiri istisna edilir” [18, s. 184].

Həmin doktrinanın başlıca mənfi cəhətlərindən, çatışmazlıqlarından biri ondan ibarətdir ki, dövləti cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək, onu həbs etmək və s. mümkün deyildir. Lakin təcavüzü birbaşa planlaşdıran, ona dövlət səviyyəsində hərtərəfli, geniş miqyaslı, sistematik hazırlıq işləri görən və icra edən vəzifəli şəxslər, yəni dövlət və hökumət başçıları, güc nazirlikləridir. Və burada əsas məsələ, təbii ki, sözügedən vəzifəli şəxslərin dairəsinin konkretləşdirilməsi, onların cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi və cəzalandırılmasıdır.

Sonuncu fikirləri sübuta yetirmək üçün A. Hitlerin II Dünya Müharibəsindən əvvəl bir məxfi müşavirədə səsləndirdiyi sözləri xatırlamaq, zənnimcə, məqsədəmüvafiq olardı:

“Mən müharibənin başlanması üçün propoqandist bəhanə taparam və bu bəhanənin həqiqətə uyğun gəlib-gəlməməsi isə, o qədər də əhəmiyyətli deyildir. Qalibdən heç vaxt soruşmurlar ki, o, yalan danışdı, yoxsa yox... Müharibənin başlanğıcında və gedişində hüquq deyil, qələbə zəruridir” [17, s. 955].

Bütün söyləmələrdən beləcə aydın olur ki, təcavüzün anlayışının verilməsi bəşəriyyətin öz mövcudluğunu bundan sonra da daha təhlükəsiz biçimdə sürdürə bilməsi üçün həddindən artıq əhəmiyyətli idi. Bu baxımdan, təcavüzün anlayışının verilməsi, heç şübhəsiz, sülhün və sülhsevər qüvvələrin mühüm tarixi qələbələrindən biri olmuşdur. Daha da konkretləşdirsək, sözügedən mühümlük aşağıdakı faktorlardan qaynaqlanır:

- təcavüz ən ağır beynəlxalq cinayət hesab edilir və onun hamılıqla qəbul olunmuş ortaqlar anlayışının olmaması bu fikri təkzib etmiş olardı;

- təcavüz həmişə “dövlət suverenliyi” kimi son dərəcədə həssas bir məsələ ilə sıx qarşılıqlı əlaqədə olur və onun mahiyyətinin, əhatə dairəsinin konkretləşdirilməsi, başqa sözlə anlayışının verilməsi suverenliklə təcavüz arasındakı nisbəti müəyyənləşdirmiş oldu;

- təcavüzün anlayışının işlənilməsindən və qəbul edilməsindən sonra həmin anlayış BMT-nin, o cümlədən bütün dövlətlərin əlində sülh və təhlükəsizliyin qorunması uğrunda aparılan mübarizədə, bir növ, kəsərli silah rolunu oynadı.

Nəticə

Təcavüz beynəlxalq münasibətlərdə beynəlxalq hüquq tərəfindən qadağanı zərurət təşkil edən bir təhdid, cinayət halını almışdır. Yəni, təcavüzün qanundan kənar elan edilməsi hər hansı bir təsadüfi hal deyildir, tarixi zərurətdən doğmuşdur. Beləcə ki, heç şübhəsiz, müasir dövrdə kütləvi qırğın silahlarına malik ölkələr arasında müharibə bəşəriyyətin əldə etdiyi əksər nailiyyətlərin sıfırlanmasına, hətta dünyanın məhvinə aparıb çıxara bilər. Müasir beynəlxalq hüququn ən çatışmayan cəhəti də eləcə bundan ibarətdir. Uşakov N.A. haqlı olaraq göstərir ki, “Nizamnamənin 51-ci maddəsinin Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvlərinin arasındakı münasibətlərə aidiyyəti yoxdur (söhbət fərdi və kollektiv özünümüdafiədən gedir), çünki onlar arasında müharibə baş verərsə, kimin hücum, kimi müdafiə edən tərəf olmasının heç bir əhəmiyyəti qalmayacaqdır” [21, s. 31]. Beləcə bir ssenari artıq bəşəriyyətin özü-özünü məhv etməsi demək olardı. Bütün dövlətlər bu həssas cəhəti çox böyük diqqətlə nəzərdən keçirməli və beynəlxalq hüququn tələblərinə əməl etməlidirlər.

Beynəlxalq hüquq dövlətlərin üzərinə yerinə yetirilməsi qeyri-mümkün heç nə qoymur. Məsələn, Moris Torrelli qeyd edir ki, “Fövqəladə hallar hüququ düşmənin nəzarəti altına keçən və buna görə də öz dövlətinin müdafiəsindən məhrum olan qurbanları qorumaq məqsədi daşıyır və o, dövlətlər üçün bu sahədə əməl etməli olduqları qaydaları müəyyənləşdirir” [7, s. 47]. Yəni hüquq bəşəriyyət üçün ən yaxşısının olmasını istəyir. Və buna görə də, müxtəlif səbəblər üzündən hüquqdan yayınmaq,

onun müəyyən etdiyi qaydaları pozmaqla müəyyən mənafeləri təmin etməyə çalışmaq təkcə bir dövlət üçün deyil, ümumilikdə bütün bəşəriyyət üçün qarşısını almaz fəlakətlər törədə bilər.

Müasir dövr üçün çoxlu sayda lokal xarakterli münaqişələr də xarakterikdir. Obrazlı şəkildə ifadə etsək, III Dünya müharibəsi üçün indi dünyanın müxtəlif regionlarında çoxlu sayda “barıt çəlləkləri” mövcuddur. Məsələn, Yaxın Şərqi probleminin həlli artıq bir əsrə yazındır ki, bütün bəşəriyyəti narahat etməkdədir. Elə regionumuzda lokal münaqişələr də təhlükəli olaraq qalmaqda davam edir. Dövlətlər anlamalıdır ki, ərazi iddiaları, güclə torpaqlar ələ keçirmək, etnik, milli və s. kimi ayrışkıllıqlar dövrü artıq keçmişdə qalıb və müasir dövrdə bütün belə hallar dövlətlərin həm daxili, həm də xarici siyasətindən tamamilə kənarlaşdırılmalıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Hans – Peter Qasser. Beynəlxalq humanitar hüquq. Bakı, Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsi, 2000, 131 s.
2. Antonio Cassese. International Law (Second edition). Oxford University Press, 2005, 558 p.
3. Louis Henkin. How Nations Behave. New York, Columbia University Press, 1979, 400 p.
4. Malcolm N. Shaw. International Law (Fifth edition). Cambridge University Press, 1434 p.
5. UN DOC. A/Res/2625(XXV)
6. Droit International Public, 4^e edition, Pierre-Marie Dupuy. Paris, "Editions Dalloz" 1998, 684.
7. Maurice Torrelli. Le Droit International Humanitaire. Paris "Presses Universitaires de France" 1989, 128 p.
8. Michell Lascombe. Le Droit International Public. Paris, "Dalloz" - 1996, 134 p.
9. Гроций Г. О праве войны и мира. Москва (Три Книги) Госполитиздат, 1957, 868 с.
10. Донской Д. Агрессия – вне закона. Москва, изд-во «Межд. Отношения», 1976, 136 с.
11. Жан Пикте. Развитие и принципы международного гуманитарного права. Международный Комитет Красного Креста, Москва - 1982, 127 с.
12. Защита лиц и объектов в международном гуманитарном праве. Международный Комитет Красного Креста, Москва. 1999, 374 с.
13. Лукашук И.И. Международное право (Особенная Часть). Москва издательство «БЕК» 1997, 410 с.
14. Курс международного права: Основные принципы современного международного права. В 6-ти томах. Т. 2. Москва, издательство «Наука», 331 с.
15. Международное право в документах. Москва, «Юридическая литература», 1982, 855 с.
16. Нюрнбергский процесс: Сб. материалов в 8 т. Т. 3 / Отв. ред. А.Я. Сухарев. — Москва: издательство Юрид. Лит., 1989, 656 с.
17. Сборник материалов Нюрнбергского процесса над главными немецкими военными преступниками в двух томах, под редакцией К.П.Горшенина (главный редактор), Р.А.Руденко, И.Т.Никитченко, Москва, Государственное издательство Юридической литературы, 1954, в двух томах., Т- II. 1156 с.
18. Решетов Ю. А. Борьба с международными преступлениями против мира и безопасности. Москва, издательство «Междунар. Отношения» 1983, 223 с.
19. Рыбаков Ю. М. Вооруженная агрессия – тягчайшее международное преступление. Москва, издательство «Юрид. Лит.» 1980, 216 с.
20. Тункин Г. И. Теория международного права. Москва, «Международные отношения», 1970, 511 с.
21. Ушаков Н.А. Правовое регулирование использования силы в международных отношениях. Москва, издательство «ИГиП РАН» 1997, 96 с.

Ramin Aliyev
Lecturer of the Chair on Social Sciences of the
Faculty of History and Geography of
Gandja State University

THE IMPORTANCE OF DEFINITION OF AGGRESSION IN INTERNATIONAL LAW

Threats caused by ongoing conflicts and wars in today's world due to limited resources, including territory, are becoming more and more intense and give birth to more serious consequences. Such a situation, aggravated by the global challenges of the 21st century, requires a serious consideration of international law and of legal solutions / methods offered by international law as well. And this paper aims to shed light on legal solutions designed to deal with the mentioned threats. The introductory part of the paper briefly discusses various historic initiatives put forward to prevent aggression and wars in order to protect peace forever, and it also takes into consideration the importance of the elaboration of the definition of aggression. The first part of the paper focuses on the efforts directed at the goal of elaboration of the given definition before the Second World War. The second part of the paper examines the most important aspects of the definition of aggression elaborated in 1974 within the United Nations framework. Finally, the paper provides a short overview of potential threats which the world might face with, if international law fails to eliminate all risks emanating from the crime of aggression.

Keywords: aggression, definition of aggression, international law, international crimes, peace and security, UN, UN Security Council, individual self-defence, collective self-defence

Рамин Алиев
Преподаватель кафедры Социальных Наук
Историко-географического факультета
Гянджинского государственного университета

ВАЖНОСТЬ ДЕФИНИЦИИ АГРЕССИИ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

Угрозы, вызванные продолжающимися в современном мире конфликтами и войнами из-за ограниченности ресурсов, в том числе территории, становятся все более интенсивными и порождают все более серьезные последствия. Такая ситуация, усугубленная глобальными вызовами XXI века, требует серьезного рассмотрения международного права, а также правовых решений/методов, предлагаемых международным правом. И эта статья призвана пролить свет на правовые решения, предназначенные для борьбы с упомянутыми угрозами. Во вступительной части документа кратко обсуждаются различные исторические инициативы, выдвинутые с целью предотвращения агрессии и войн с целью защиты вечного мира, а также принимается во внимание важность разработки определения агрессии. В первой части статьи основное внимание уделяется усилиям, направленным на разработку данного определения до Второй мировой войны. Во второй части статьи рассматриваются наиболее важные аспекты определения агрессии, выработанного в 1974 году в рамках ООН. Наконец, в документе представлен краткий обзор потенциальных угроз, с которыми может столкнуться мир, если международное право не сможет устранить все риски, вытекающие из преступления агрессии.

Ключевые слова: агрессия, понятие агрессии, международное право, международные преступления, мир и безопасность, ООН, Совет Безопасности ООН, индивидуальная самооборона, коллективная самооборона.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.09.2023